

PAP FERENC

KOLOZSVÁR ÉS A KIRÁLYI MAGYARORSZÁG KERESKEDELMI KAPCSOLATAI

A kolozsvári harmincadnaplók tanúsága, 1599–1637

A kolozsvári levéltárban található a városi harmincadhivatal 1599–1637 között vezetett vámnaplói. Az említett időszakban a harmincadvám jövedelmének legnagyobb része a város pénztárába folyt be, s ez gyökeresen eltért a korábbi évszázadok gyakorlatától, amely szerint a harmincadvám jövedelme a királyt, illetve a fejedelmet illette. A szakirodalom tudomásul vette ezt a változást, de nem igyekezett megmagyarázni. Márpedig a magyarázatot Báthori Zsigmond fejedelem 1598. szeptember 3-án kelt kiváltságlevele tartalmazza.¹ Ennek a következő előzményei vannak:

1598-ban Báthori Zsigmond nagy összegű pénzkölcsönt kért Kolozsvár város elöljáróságától. A visszafizetésnek számára legelőnyösebb módját választotta: bérbeadta a városnak a széki sóbánya jövedelmét, s mivel ez nem bizonyult elégségesnek, megtoldotta a kolozsvári harmincadhivatal évi jövedelmének kétharmadával.² A következő, 1599. évtől kezdve a harmincadosok bevezették a harmincadbevétel napi nyilvántartását. Ennek köszönhető, hogy az 1637. évig, amíg a fejedelem és utódai³ nem törlesztették a kölcsönt, folyamatosan nyomon követhető a kolozsvári polgárok külföldre irányuló kereskedése, valamint az árubehozatal. A harmincadosok igen részletes és aprólékos munkát végeztek. Feljegyezték a pontos dátumot, amikor a kolozsvári polgár árujával jelentkezett hivatalukban. Ezután következett az árus neve, néha kézműves foglalkozása (pl. *tölcséres* vagy *kannagyártó*), esetleg iskolai végzettsége (*deák*), szállítmánya végcéljának vagy eredetének megjelölése. Árubontásos bemutatás követte ezt: felsorolták a harmincadolásra kerülő árufajtákat, igen gyakran megjelölték mennyiségüket, az egységárat és az összárát, s mindegyik áruféleség mellé bejegyezték a vámilleték összegét. Összesítés után következhetett a soronlevő jelentkező.

E részletes feljegyzéseknek köszönhetően a kolozsvári vámnaplók igen érdekes, közép-európai vonatkozásban szinte egyedülálló történelmi forrásoknak bizonyulnak. Tudunkkal a hasonló jellegű közép-európai levéltári anyag nem alapszik árubontáson, csupán összegezi (esetleg részletezi is) a vámilletéket, különféle szempontok alapján.

Feldolgoztuk a vámnaplók teljes anyagát, így megállapíthattuk, hogy a 17. század első felében Kolozsvár igen jelentős szerepet töltött be Délkelet- és Közép-Európa átmenő

- 1 Ezúton is köszönetet mondok Kiss Andrásnak, az Állami Levéltár kolozsvári fiókjá ma már nyugdíjas főlevéltárosának, Erdély története egyik legkiválóbb kutatójának, aki hozzásegített e felismeréshez.
- 2 L. Báthori Zsigmond 1598. szeptember 3-án Gyulafehérváron kelt és Kolozsvár város tanácsához intézett adománylevelét. *Jakab Elek*: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. II. Bp. 1888. 172–174.
- 3 Az adománylevelet megújította Báthori Gábor 1609. november 1-én (*Jakab E.*: i. m. 225–227.), Bethlen Gábor Kassán, 1620. március 6-án (i. m. 254–255.), valamint Katalin fejedelemasszony 1630. február 17-én Gyulafehérváron (i. m. 277–278.). I. Rákóczi György viszont bizonyos összeget leszámított a fennmaradt kölcsönből s törölte azt, egy másik részt a várossal önmagának adományoztatott, a fennmaradó részt pedig a városnak ajándékozta (i. m. 287–288.).

kereskedelmében. Közel félszáz (pontosan: 44) földrajzi megnevezést (várost, országot, országrészt, földrajzi egységet) jegyeznek fel a vámtételek élén, ezekből 38 szerepel árubehozatali és 20 árukiviteli helyként (jónéhány helység behozatali és kiviteli hely is egyben). A harmincadosok feljegyzéseinek időrendje, a felsorolt személyek sorrendje és az egy és ugyanazon polgár által hozott s aztán továbbvitt áruszállítmány összetétele világossá tette szemünkben az átmenő kereskedés tényét. Számos esetben van szó a Balkán-félszigetről vagy éppenséggel az Oszmán birodalom szívéből hozott árurol, amelyet aztán továbbvisz a kolozsvári polgár Magyarországra, a felvidéki városok valamelyikébe, a lengyel kereskedelmi központokba, a balti-tengeri kikötőkbe vagy pedig szárazföldi útvonalon Bécsbe. Gyakran tapasztaljuk ennek ellenkezőjét is, nevezetesen azt, hogy nyugat- vagy közép-európai árut visznek tovább dél felé. A kolozsvári harmincadfeljegyzések nem tartalmaznak arra vonatkozó adatokat, hogy mi és mennyi maradt ebből a körforgásból a helyi piacon, mint ahogy természetesen azt sem követhetjük nyomon, mi és mennyi maradt a szállítmányokból a végcélként feltüntetett helységek piacán és melyek folytatták útjukat viszonteladók közvetítésével. E tekintetben egyelőre csak feltételezésekre utalnak bennünket a kolozsvári levéltári adatok, a továbbhaladáshoz feltétlenül át kellene vizsgálni elsősorban a közép-európai nagy kereskedelmi központok levéltárait, de az ismert nagy nyugat-európai korai kapitalista empóriumokban ma még fellelhető információkat is. Meggyőződésünk, hogy rendkívül érdekes és lényeges adalékokkal szolgálnának a kor nemzetközi kereskedelméről alkotott képünk pontosabb megrajzolásához. Addig viszont kénytelenek vagyunk a vámnaplókban feltüntetett célpontot a kolozsvári kereskedő polgár útja végcéljának tekinteni.

Ilyen értelemben tárgyaljuk a Magyarországról történő árubehozatalt és a Magyarországra irányuló árukivitelit is. De mielőtt a számok és arányszámok szövevényébe bonyolódnánk, hadd jegyezzük meg, hogy az alábbiakban a harmincadnaplónak „Magyarországra”, „Magyarországról”, „Magyarba”, „Magyarból” alakban megjelenő tételeit vesszük figyelembe. Nem térünk ki az egyes, mai magyarországi városokra vagy helységekre vonatkozó bejegyzésekre, lévén hogy az ún. Részekben (Partium) lévő helységekről van szó, vagy pedig egyes török fennhatóság alatt lévő városokról. A rendeltetési hely fent említett megjelölése mellett igen gyakori az olyan vámtétel, amelyet az „oda ki” vagy „onnan kívül [kívülről]” rendeltetéssel, ill. eredettel jelölnek. Ugyanis a harmincados annak idején valószínűleg magától érteledődőnek tartotta azt, hogy ismert helyről van szó, így a legtöbb esetben Magyarország kínálkozik kézenfekvőnek. E tételeket mégsem sorolhattuk a magyarországiak közé, mert nem lehetünk teljesen bizonyosak afelől, hogy valóban erről van szó, így a „bizonytalanok” kategóriájába utaltuk őket. Maradtunk tehát a fentebb feltüntetett, egyértelműen bizonyított tételeknél.

A kolozsvári vámnaplók hovatartozás szerint összesített tételei között a magyarországi össz-kereskedés a harmadik helyet foglalja el Bécs és a „bizonytalanok” után, mind a behajtott vámilleték összege, mind pedig a számszerűleg feltüntetett vámtételek tekintetében. A vámilleték összege 4864 forint és 73 1/2 dénár + x (x = a pontosan meg nem határozott összegeknek megfelelő rész) a több mint 70 000 forintos össz-bevételből. Ez 6,75%-os arányszámnak felel meg. 846 tétel vonatkozik a magyarországi árubehozatalra és árukivitelre, ez 18,68%-a az összesen 4530 tételnek. Az árubehozatalért behajtott vámilleték tekintetében Magyarország a 10. helyet foglalja el, az illeték összege 300 forint és 92 dénár (a behozatal teljes összegének mindössze 0,78%-a), míg a vámtételek számszerű megoszlásában a Magyarországról hozott tételek a 3. helyen állnak, a 109 tétel arányszáma 4,89% az összeshez viszonyítva. Ezzel szemben a kivitelben igen előkelő helyen áll a Magyarországra irányított áru. Ezért 4563 forint és 81 1/2 dénár vámilletéket fizettek a kolozsváriak a vámhivatalnak. Ez 13,56%-a az össz-kivitel vámilletékének, s a harmadik helyre utalja a kolozsváriak magyarországi árukivitelét. Ugyanakkor a Magyarországra irányított áru az első helyen áll az össz-forgalomban, 737 vámtételt tesz ki a 2301-ből (32,03%-a az össz-

forgalomnak), tehát kb. egyharmadát képviseli a kolozsváriak négy évtizeden át lebonyolított teljes kiviteli forgalmának.

E négy évtized alatt alig van kihagyás Kolozsvárnak Magyarországgal folytatott kereskedelmében. Egyetlen évet, 1615-öt kivéve megszakítás nélkül folytatódna a feljegyzések (ld. 1. táblázatunkat). A vámilleték összegének és a vámtételek számának évi hullámzása azt mutatja, hogy a 17. század második évtizedének derekán megélenkült a kolozsváriak magyarországi kereskedelme, Bethlen Gábor uralkodásának bel- és külpolitikai szempontból viharosabb éveiben (1619–1623) viszont alábbhagyott. Nagy kár, hogy nincs adatunk az 1624–1629 közötti évekre, hiszen ez éppen a nagy fejedelem gazdaságpolitikájának leggyümölcsözőbb időszakára vonatkozó fontos adaléktól foszt meg bennünket. A harmincas évek elején tapasztaljuk a legnagyobb mérvű fellendülést, míg a feljegyzések utolsó éveiben csökken a kereskedelmi forgalom Kolozsvár és Magyarország között.

A fentiekben utaltunk már arra, mily nagy a különbség a kivitel és a behozatal volumene között. Ne maradjunk adósok e tekintetben sem az arányszámokkal: a magyarországi behozatal mindössze 6,18%-át teszi ki az össz-behozatalnak, míg az árukivitel az össz-kivitel 93,82%-át teszi ki. Kiviláglik e számadatokból, hogy Kolozsvár jelentősége a korabeli Magyarország áruforgalmában elsősorban az erdélyi város árukiviteléből adódott.

Az *árukivittelt* tekintve (ld. 1. és 2. táblázatunkat) a következőket állapíthatjuk meg:

1. Az ökrökivitel egymagában több mint fele az össz-kivitelnek. 1616–1636 között nem kevesebb mint 2041 ökröt vittek át Magyarorszára a kolozsvári kereskedő polgárok. Adjuk hozzá e mennyiséghez a tehének számát (a 342 darab csupán három évre korlátozódik: 1630-ra, 1632-re és 1633-ra), a lovakét (1623–1636 között 88 lovat vittek ki) és a tinóké (1630–1633 között 25-öt vámolta), s az össz-kivitelnek több mint 60%-át kapjuk, tehát majdnem kétharmadát a kolozsváriak Magyarországra irányuló kereskedelmének. A vámtételek nem tudatnak az állatok eredetéről, de a szarvasmarhát illetően feltételezhetjük, hogy jobbára Erdélyből származik, hiszen jól tudjuk pl. a 16–17. századi erdélyi jobbágyösszeírásokból, mennyire elterjedt volt Erdélyben az állattartás.⁴ Emellett viszont joggal gondolhatunk arra is, hogy a harmincadosok színe elé kerülő állatok egy része Moldvából származhatott. Szarvasmarhát és főleg lovat már az előző évszázadokban is hoztak Moldvából Erdélybe.⁵ Ami a Magyarországra átvitt szarvasmarha- és loállományt illeti, tudnivaló, hogy ez nemcsak a belkereskedelem szükségleteit elégítette ki, hanem jórészt felvásárolták a magyarországi⁶ és a Felvidék középső részéről jött kereskedők,⁷ hogy aztán ők szállítsák tovább a nagy közép-európai piacokra.

E kategóriához számítjuk az ún. őstermelésből származó árucikkeket. Ide tartozik a méz, amelyből 1616–1635 között 11 hordót és 6544 vedret vámolta a kolozsvári hivatalban. Viszonylag nagy mennyiségű a méhser: 1611–1636 között 62 hordó és 1817 veder szerepel a feljegyzésekben. Sóból 1816–1637 között 5605 darab került a városok elé. Bort 83 hordóval és 3829 vederrel harmincadoltak, míg „égett” vagy „égetett” bort 239 1/2 vederrel és 29 ejtellel vittek át 1611–1636 között. Elég tekintélyes vámilletéket fizettek a sajt és a szappan után. Bár szállításuk szintén folyamatos volt, a vámnaplók nem tüntetik fel a kivitt

4 Ld. pl. *David Prodan*: Iobagia in Transilvania in secolul al XVI-lea I–II. Bucuresti, 1967–1968. (a 16. századra vonatkozólag); valamint *Uő.*: Iobagia in Transilvania in secolul al XVII-lea II. Bucuresti, 1987. (a 17. század állattartásáról Erdélyben).

5 *Alexandru I. Gonta*: Legatulnie economice dintre Moldova si Transilvania in secolele XIII–XVII. Bucuresti, 1989. 172–173., 177., 181–184., 193.

6 Ld. *Makkai, László*: Der ungarische Viehhandel 1550–1650. In: *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650*. Hrsg. *Ingemar Bog*. Köln–Wien, 1971. 498., 500–503.

7 Ld. *Horváth Pavel*: Die Viehausfuhr aus der Südwest-Slowakei in die europäischen, österreichischen und böhmischen Länder während des fünfzehnjährigen Krieges. I. m. 512.

mennyiséget. Csekélyebb vámilletékekkel szerepel a viasz, a faggyú, a búza, a rizskása, ugyancsak a mennyiség feltüntetése nélkül.⁸ Az állatokkal együtt mindezen árucikkek kivitel arányszáma meghaladja az össz-kivitel háromnegyed részét (több mint 77%). Világos tehát, hogy Kolozsvár magyarországi kivitelének legszámottevőbb része az állatkereskedelemből és az őstermelés termékeiből adódott.

2. Állandóan vagy más esetekben gyakran szerepel a vámtételek között jónéhány Erdélyből származó nyersanyag és egyszerűbb kidolgozású készáru. Gyakran találkozunk a posztóipar termékeivel: 1616–1633 között 91 vég abaposztót vámoztak,⁹ de szintén gyakori a sebesi pokróc,¹⁰ heveder,¹¹ tarisznya,¹² istráng és gyeplő.¹³ A megvámolt bőrféleségek között van kecske-, nyúl- és ökörbőr.¹⁴ Elég gyakran jegyeztek fel kapcát,¹⁵ valamint Erdélyben készített lábbelit: ún. ficsorsarut,¹⁶ meggyesi sarut,¹⁷ „köz erdélyi sarut”.¹⁸ A kések között találunk „brassói késeket”.¹⁹ „Erdélyi üveget” is vittek Magyarországra, éspe dig 1632–1636 között.²⁰ Ez a kategória hozzávetőlegesen 1%-ot foglal el az össz-kivitelben. Közéleti adatok híján csak azt feltételezhetjük, hogy keresletüket olcsóságuknak, sajátos használhatóságuknak köszönhették a magyarországi piacon.

3. Fokozottan érvényesül ez a sajátosság a kivitt árufajták harmadik csoportjában. E csoport a Dél- és Délkelet-Európa irányából, tehát főképpen az Oszmán birodalom területéről és ritkábban a mediterrán partvidékről származó árucikkekbe áll. Egyes áru fajták nevükben is utalnak eredetükre. Így például a vásznak között találunk „török vásznat”,²¹ „jan[i]csár gyolcsot”.²² Rendszeresen szállítanak felnőttek és gyermeknek való szattyán,²³ kardován²⁴ és karmazsin²⁵ sarut és csizmát. A rövidáruk között olyan cikket is találunk, mint például a „török cérna”,²⁶ a „török keszkenő”,²⁷ a „török gomb”,²⁸ a „török zsinór”.²⁹ Feljegyezznek déli eredetű textilanyagot vagy ilyen anyagból készült árucikket. A selyemárura

8 Ld. *Pap Ferenc*: *Produse agricole la vama Clujului în prima jumătate a secolului XVII. Terra nostra* 3 (1973) 350–351.

9 Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja, Kolozsvár Város Számadaskönyvei (a továbbiakban: KVSz), 14a, X, 24., 28., 30. (1616. aug. 15., szept. 21., okt. 21.), XXII, 10. (1617. febr. 20.) 18b, XV, 16–17. (1630. máj. 6-án két tétel), 19, VII, 15. (1632. ápr. 28.), 83. (1633. jún. 5.).

10 Pl. KVSz, 13a, XVI, 12. (1613. febr. 3.).

11 Uo. 12b, VIII, 20. (1611. dec. 3.), stb.

12 Uo. 13a, VI, 18. (1612. ápr. 17.), 18b, IV, 16–17. (1630. máj. 6.).

13 Uo. 14a, I, 57. (1613. máj. 3.), 18b, IV, 31. (1630. jún. 28.).

14 Uo. 13a, XVI, 12. (1613. febr. 3-án 32 forint ára kecskebőrt vittek), 19, VII, 17. (1632. máj. 18-án 100 ökörbőrt), 39. (1632. aug. 23-án nyúl bőr gereznát), stb.

15 Uo. 12b, VIII, 1. (1611. febr. 12.), 14a, I, 15. (1616. ápr. 20.).

16 Uo. 12b VIII, 1. (1611. febr. 12.), 18b, IV, 16. (1630. máj. 5.).

17 Uo. 14a, XXII, 10. (1617. febr. 20.)

18 Uo. 15a, III, 59. (1619. ápr. 12.).

19 Uo. 19, VII, 88. (1633. júl. 7.).

20 Uo.

21 Uo. 12b, VIII, 17. (1611. máj. 12-én többek között 8 vég török vásznat is vittek ki Kolozsvárról). Ezen kívül 1632-ben, 1633-ban és más években is szerepel a feljegyzésekben.

22 Uo. 12b, VIII, 1. (1611. febr. 12.), 17. (1611. jún. 12.), stb.

23 Uo. 14a, I, 2. (1616. jan. 28.).

24 Uo.

25 Uo. valamint 13. (1616. ápr. 5.).

26 Pl. uo. 12b, VIII, 1. (1611. jún. 12.).

27 Pl. uo. 14a, XXIX, 15. (1617. ápr. 17.).

28 Pl. uo. 18b, XV, 16–17. (1630. máj. 6.).

29 Pl. uo. 19, VII, 83. (1633. jún. 5.).

vonatkozó feljegyzések között van a matas,³⁰ a futa,³¹ a muha,³² a bagazia.³³ Déli eredetű a karmazsinbőr,³⁴ a szattyánbőr³⁵ is. Vegyszerek, színezőanyagok között ott találjuk a gyakran szállított török sáfrányt,³⁶ a skóliumot vagy skótiumaranyat. Szőnyeget is említenek a naplók,³⁸ s bár nem tüntetik fel eredetét, feltételezhetően déli idekerült áruról van szó, amelyet továbbítanak. Ha a szobanforgó árufajtákat teljes egészükben a tárgyalat árucsoportba soroljuk (bár nincs kizárva, hogy akad közöttük helyi gyártmány is), akkor a csoport kb. 15%-át teszi ki a Magyarországra irányuló árukivitelemek. Véleményünk szerint azonban e kategória valódi jelentősége túlszár a fenti arányszám sugallta szerepén, hiszen a tételek gyakorisága szemléletesen bizonyítja, milyen fontos állomása volt Kolozsvár Magyarország felé is az Európa déli és középső része közti állandó kereskedelmi kapcsolatnak.

4. Végül nem mellőzhetünk néhány olyan árufajtát, amely érdekes módon valóságos körutat tesz meg. Olyan közép-európai eredetű árucikkekről van szó, amelyek esetleg beszerzei közvetítéssel alkalmasint Moldvából kerültek át Kolozsvár piacára, s vissza Közép-Európa felé veszik innen útjukat. Ilyen például a fodor iglerből készült palást,³⁹ vagy a borszlói (bresloui vagy wroclawi) posztóból készített „baraszlai palást”.⁴⁰

Ami az *árubehozatal* illeti, már láttuk, hogy sokkal kisebb mértékű, mint az árukivitel (ld. 3. táblázatunkat). A behozatal sokfélesége, az árucikkek feltételezhető vagy éppenséggel bizonyított eredete arra mutat, hogy Kolozsvár Magyarország közvetítésével is részesült tengerentúli, nyugati és közép-európai árucikkekben. Megállapíthatjuk, hogy az aránylag széles skálán mozgó behozatal cikkeinek legnagyobb része azonos a Bécsből,⁴¹ a lengyel⁴² és a felvidéki⁴³ nagy kereskedelmi központokból hozott áruval. Ezt először is süvegekkel, a vászonáruval és a posztófajtákkal példázzuk, ugyanis ezek szerepelnek a leggyakrabban: vámilletékük meghaladja a teljes behozatal illetékének kétharmadát, arányszámuk a teljes behozatalnak 70,5%-a. Íme néhány példa: a süvegek közt gyakori a pozsonyi,⁴⁴ a morva süveg,⁴⁵ az apró süveg,⁴⁶ a polgár süveg,⁴⁷ a dupla süveg.⁴⁸ Hasonló eredetű tételekkel találkozunk a vászonáru esetében. Így előfordul a truppai — a sziléziai Troppauról, a mai

30 1612-ben, 1616–1618 között, 1623-ban és 1632–1637 között találunk erre vonatkozó feljegyzéseket.

31 Különbféle színváltozatokban is, pl.: kék futa, veres futa, stb., 1611-ben, 1616-ban 1623-ban, valamint 1632–1634 között.

32 Változataival is jegyzik 1616-ban, 1630-ban, 1632-ben, stb.

33 Egyszerű bagazia vagy veres bagazia, 1613-ban, 1630-ban és más években is.

34 Uo. 13a, VI, 18. (1612. ápr. 17.), 13a, XXIII, 3. (1613. dec. 17.).

35 Uo. 13a, XXIII, 3. (1613. dec. 17.), 14a, XXV, 9. (1618. jan. 15.), 19, VII, 54. (1632. nov. 24.), stb.

36 1611-ben, 1612-ben, 1616-ban, stb.

37 1616-ban, 1623-ban és 1630-ban jegyzik fel.

38 Uo. 16, XX, 23. (1623. nov. 14.), 18b, XV, 20. (1630. máj. 20.), 19, VII, 83. (1633. jún. 5.: egy köz szőnyeg).

39 Uo. 14a, XXIX, 15. (1617. ápr. 17-én négy palástért fizetnek vámilletéket).

40 Uo. 18b, IV, 16. (1630. máj. 5.), 19, VII, 29. (1632. júl. 5-én két szállítmányban is szerepel.).

41 L. *Pap Ferenc*: Comertul Clujului cu Vienna între 1599–1637 (Pe baza registrelor tricesimale) Acta Musei Napocensis (Acta MN) (1981). 176.

42 *Uő.*: Comertul clujului cu Craiova in registrele vamale din prima jumătate a sec. XVII. Acta MN 14 (1976). 357–360.

43 *Uő.*: Comertul clujului cu orasele Slovaciei de astazi (1599–1637). Acta Mn 15 (1979) 235–249.

44 Pl. KVSz, 14a, I, 4. (1616. febr. 11-én 150 pozsonyi süveget hoznak).

45 Uo. 14a, I, 14. (1616. ápr. 10-én 400 köz morva süveget hoznak), 15a, III, 61. (1619. ápr. 25-én 350 morva süveget jegyeznek fel).

46 Pl. uo. 19, VII, 83. (1633. jún. 6-án 100 apró süveget tüntetnek fel az egyik szállítmány vámteret leírás között).

47 Uo. 19, VII, 1. (1632. jan. 14-én 300 darab található az egyik szállítmányban)

48 1630-ban több esetben hoztak ilyen árut. Apr. 1-én 300 darabot (KVSz, 18b, IV, 10.), júli 18-án 200 süveget (uo. 41.).

Opaváról származó — vászon,⁴⁹ a galler,⁵⁰ a lengyel gyolcs,⁵¹ a bártfai gyolcs.⁵² A posztó-behozatalra vonatkozó feljegyzések között számos olyan tételt találunk, amely nyugat-európai fajtákat nevez meg: így például hoznak kentulát,⁵³ karasiát,⁵⁴ fajlondist,⁵⁵ de közép-európai posztófajta is előfordul, mint például a kiscniczer.⁵⁶ Igen nagy utal futhatott be a gyarmatára, akár a szárazföldi útvonalon, Bécsen keresztül⁵⁷ jutott el Magyarországra, ahol megvásárolták az erdélyi kereskedők, akár úgy, hogy az Atlanti-óceán nyugat-európai partvonalát követve került a Hansa-városok valamelyikébe, vagy egyik Balti-tengeri kikötő továbbította dél felé.⁵⁸ Magyarországon elsősorban gesztenyét⁵⁹ és borsot⁶⁰ vásároltak a kolozsvári kereskedők. Közép-Európa a kirajzási helye a Kolozsvárra eljutó regensburgi⁶¹ és bécsi⁶² késeknek, a Felvidék adta az elnevezését az „eperjesi pornak” (nem tudjuk, puszkapor volt-e ez, vagy valami vegyszer esetleg tisztítószer),⁶³ egyes bőrféleségek is morva-cseh övezettel kapcsolatosak (morvai gerezna,⁶⁴ pegymel⁶⁵), bizonyos selyemfajták is nevükben hordozzák eredetüket (nitra selyem⁶⁶). Sokatmondó neve van egyes rövid-áruféleségeknek: ilyen a lengyel futa övek⁶⁷ vagy pedig a krakkai cérra.⁶⁸ A Felvidék vagy esetleg az erdélyi bányák adhatták a geléket,⁶⁹ a kénkövet,⁷⁰ a salétromot.⁷¹ S Közép-Európából, alkalmasint Lengyelországból kerülhettek Kolozsvárra magyarországi közvetítéssel az időnként hozott könyvek. Kalendáriumról,⁷² judiciumról,⁷³ evangéliumról⁷⁴ tesznek említést a vámnaplók. Közzelebbit nem tudunk meg e könyvekről, de jelenlétüket igen sokatmondónak ítéelhetjük, mert utal arra, hogy mindennapos használatuk „népszerű tudományos” igényeknek is megfelelt, hiszen a kalendárium a kor színvonalán álló tudományos ismereteket is közvetített, persze közérthetően.⁷⁵ Valamennyire kapcsolódik a könyvekhez az a

49 Pl. 1616. febr. 11-én (KVSz, 14a, X, 4.).

50 Uo. (ugyanazon a napon, de más szállítmányban).

51 Uo. 14a, XXII, 8. (1617. febr. 10.), stb.

52 Pl. uo. 15b, XVIII, 33. (1622. jún. 18.).

53 Uo. 14a, XXII, 12. (1617. márc. 11-én egyik szállítmányban kizárólag posztót hoztak, ebből 6 vég kentulát.)

54 1616. nov. 18-án 50 véget vámolnak (uo. 14a, I, 41.).

55 Így pl. ugyanabban a szállítmányban szerepel 3 fél vég fajlondis.

56 1616. febr. 11-én e posztófajtából is 3 véggel hoznak (uo. 14a, I, 4.).

57 *Pap F.* in Acta MN, 18(1981). 180–181.

58 *Uő.*: Scimbul de marfuri între Cluj si Polonia în registrele vamale clujene (1599–1637) Acta MN 13 (1977). 373–375.

59 KVSz, 14a, X, 3. (1616. febr. 10.).

60 1617-ben, 1618-ban, 1630-ban és 1633-ban hoznak nagyobb mennyiségű borsot.

61 KVSz, 14a, X, 4. (1616. febr. 11.), 14. (1616. ápr. 10.).

62 Uo. 24. (1616. júl. 13-án nagy, közepes és kisméretű bécsi kést hoznak).

63 Uo. 13a, XVI, 16. (1613. febr. 26.).

64 Ilyen pl. az 1634. jan. 11-i feljegyzés (uo. 19, XX, 6.).

65 Uo. 13a, XVI, 39. (1613. jún. 18.).

66 Uo. 26. (1613. márc. 25.).

67 Uo. 14a, XXII, 29. (1617. júl. 18.).

68 Uo. 19, VII, 68. (1633. márc. 14.).

69 Uo. 14a, I, 25. (1616. aug. 26-án 1 mázsát vámolnak).

70 Így pl. 1616. nov. 18-án 5 mázsa kénkövet kerül a harmincados elé (uo. 14a, I, 41.).

71 Uo. 20, VI, 56. (1637. nov. 29-én 6 mázsát hoznak).

72 Uo. 13a, XVI, 16. (1613. febr. 26.).

73 Uo. 14a, I, 28 (1616. szept. 21.).

74 Uo. 14a, XXII, 29. (1617. júl. 18.).

75 *Dankanis Ádám*: XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974. 87. Ld. továbbá a kolozsvári Történelmi Intézet évkönyvében megjelent cikkünket is a kolozsvári könyvbehozatalról a 17. század első felében: Anuarul Institutului de istorie si arheologie din Cluj (továbbiakban: Anuarul IIAC) (1990).

néhány „szürke papiros”-szállítmány, amelyről említést tesznek a vámnaplók.⁷⁶ E papiros készítési helyét nem közlik, de tudjuk, hogy elég tekintélyes mennyiséget hoztak be Bécsből.⁷⁷

Érdekesek a fémbehozatalról szóló adatok és a vastermékekről hírt adó bejegyzések, mivel ez az árucikk nem fordul elő a kiviteli tételek között. Nem zárható ki, hogy az ön,⁷⁸ fekete ön,⁷⁹ réz⁸⁰ ausztriai vagy még inkább csehországi bányákból került Magyarországra, ahol megvették a kolozsvári kereskedők. A feltehetően szintén csehországi marokvasat,⁸¹ öregvasat,⁸² középvasat,⁸³ apróvasat,⁸⁴ valamint a szablyavasat⁸⁵ elég gyakran említik a harmincadnaplók. Valószínűleg Magyarországon készülhetett a vámolás alá kerülő sokszáz kasza,⁸⁶ kapa⁸⁷ és csákány.⁸⁸

Végül — ritkán ugyan és kis mennyiségben, de — hoztak be szalonnát és húzott disznót.⁸⁹ Említést tesznek a vámnaplók kisebb mennyiségű rizskása,⁹⁰ köles⁹¹ és búza⁹² behozataláról is.

A Magyarországról behozott árucikkek sokkal szerényebb mennyiségűek, mint a kiviteli cikkek, s a vámilleték összege is sokkal csekélyebb a kiviteli árucikkekért fizetett vámilletéknél. Ugyanakkor viszont elég széles az áruskála, s ez arra mutat, hogy a kolozsváriak túlnyomó részt a helyi szükségleteket kívánták kielégíteni a Magyarországról behozott szállítmányokkal. Viszonylag kevés lehetett a dél felé továbbított áru. A behozatali árucikkek viszonylag széles skálája azt mutatja, hogy a 17. század első felének erdélyi *civitas primariája* a maga kézműves-, kereskedő-, értelmiségi és tisztviselő polgárságával igényes befogadójává kezdett válni mind a korai kapitalista Nyugat-Európa ipari készítményeinek és a tengerentúli fűszerárúnak, mind pedig a közép-európai fejlett kézműipar termékeinek. Egyben — a maga sajátos termékeivel és elsősorban szarvasmarha-kivitelével — szervesen beilleszkedett a korabeli Európa igen felemás jellegű kereskedelmébe, s ezt szolgálta a délről közvetített áruval is. Külön tanulmány tárgya lehet a kereskedőréteg egyre határozottabb különválása a polgárság többi részétől, a kereskedelmi tőke mibenléte és helyzete a korabeli Kolozsváron,⁹³ továbbá a központi hatalom és a kereskedők viszonya is beható tanulmányozást igényel.

Ami a rövidebb távú kereskedést illeti — ilyennek minősíthető Kolozsvár Magyarországgal folytatott kereskedelme is —, ez már a közlekedési viszonyok miatt is kifizetődőbb

76 1635. okt. 8-án 5 bála szürke papirost hoznak Magyarországról (KVSz, 20, X, 27.).

77 *Pap F.*: Comertul cu Vienna i. m. (1981) 176–177.

78 Pl. KVSz, 14a, XXII, 8. (1617. febr. 10.).

79 Uo. 1617. febr. 5-i szállítmányban, 20, II, 14. (1635. ápr. 14.).

80 Uo. 15a, III, 51. (1619. jan. 23.).

81 Uo. 11a, I, 4. (1616. febr. 11.).

82 Uo. 18b, IV, 22. (1630. máj. 26.), 19, VII, 22. (1632. jún. 11.).

83 Uo. 18b, IV, 20. (1630. máj. 20.).

84 Uo. 14a, XXII, 8. (1617. febr. 4.), 14a, XXV, 16. (1618. febr. 20.).

85 Uo. 14a, XXII, 11. (1617. febr. 23.), 15b, XVIII, 33. (1622. jún. 18.).

86 Uo. 14a, I, 23. (1616. jún. 10.), 18b, IV, 24. (1630. máj. 31.).

87 Uo. 18b, IV, 24. (1630. máj. 31.).

88 Uo. 56. (1630. aug. 29.), 19, VII, 84. (1633. jún. 7.).

89 Szalonnát 1618-ban hoznak (uo. 14a, XXV, 16. február 20-án), de disznószállítmány gyakrabban került a vámhivatalhoz: 1616-ban, 1632-ben és 1634-ben összesen 102 darabot harmincadoltak. L. még *Pap F.*: *Produse* i. m. 352–354.

90 KVSz, 14a, X, 3. (1616. febr. 1.), s ugyancsak a 3. lapon másik szállítmányt vámolnak (1616. febr. 10-én).

91 Uo. az 1616. febr. 10-i szállítmány 10 köből kölest is tartalmaz.

92 Így pl. 1616. máj. 28-án és jún. 9-én (uo. 14a, X, 18., 22.).

93 L. erről *Pap Ferenc*: *Negustori si capital comercial la Cluj în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Anuarul IAC* 29 (1989) 147–156.

volt a kolozsvári kereskedő polgárnak, mint a hosszú távú utak. Azonban ezek a rövid távú kereskedővállalkozások elképzelhetetlenek anélkül, hogy az utak végpontján ne fonódtak volna egybe a kereskedőtárs vállalkozásával, aki átvette és továbbvitte a hozott árut. Csakis ez a szakaszos árucserre tette lehetővé és értelmessé a kolozsvári kereskedők megszakítatlan, jól átgondolt s így hasznot hozó külföldi útjait.

1. táblázat

Vámilleték és szállítmányok (1611–1637)

Év	Kivitel		Behozatal		Összesen				
	Vámilleték	Száll. szám.	Vámilleték	Száll. szám.	Vámilleték	Száll. szám.			
1611	41,42	1/2	8	—	—	41,42	1/2	8	
1612	26,02		7	7,36	4	33,38		11	
1613	16,40		4	10,47	4	26,87		8	
1614	2,90	1/2	2	—	—	2,90	1/2	2	
1615	—		—	—	—	—		—	
1616	187,46	1/2	59	44,03	21	231,49	1/2	80	
1617	59,14	+x	32	40,04	12	99,18	+x	44	
1618	288,34	1/2	46	20,39	1/2	6	308,74	52	
1619	43,63		14	7,60	4	51,23		18	
1621/22	35,70		9	0,21	1	35,91		10	
1622	23,58		4	1,39	1/2	1	24,97	1/2	5
1623	147,47		24	1,38	2	148,85		26	
1630	647,30	1/2	200	16,66	14	663,96	1/2	214	
1632	2386,11		105	31,38	1/2	10	2417,49	1/2	115
1633	267,19	1/2	64	44,90	1/2	10	312,10		74
1634	1454,49	1/2	49	23,88	12	168,37	1/2	61	
1635	136,50		63	34,29	5	170,79		68	
1636	98,67		38	1,17	1	99,84		39	
1637	12,61		9	15,75	2	28,36		11	
Összesen	4564,96	1/2+x	717	300,92	109	4865,88	1/2+x	826	

2. táblázat

*Árukivitel Kolozsvár és Magyarország kereskedelmi kapcsolataiban
(1611–1637)*

Árufajta	Vámilleték az összes %-a (Ft, D.)		Árufajta	Vámilleték az összes %-a (Ft, D.)		
Ökör	2458,35	53,87	Szalonna	4,00	0,09	
Lábbeli	275,58	1/2	Szóják	3,26	1/2	0,07
Prémfésleségek	243,97		Szappan	2,92		0,06
Méz	236,75		Vegyesáru	2,76		0,06
Tehén	181,20		Nemez	1,92	1/2	0,04
Bor	136,43	1/2+x	Paplan	1,86		0,04
Viasz	134,50		Búza	1,85		0,04
Bőr	108,20		Bőrtárgyak	1,45		0,03
Ló	107,89		Fém	1,12	1/2	0,02
Vászon	105,35	1/2	Használati tárgyak	0,86	1/2	0,02
Méhser	92,03	1/2	Szőnyeg, tapéta	0,78		0,02
Rövidáru	91,48		Háztart. eszközök	0,70	1/2	0,02
Só	56,67		Hal	0,63		0,01
Selyem	51,75	1/2	Puskapor	0,60		0,01
Vegyszer	44,46		Bizonytalan	0,48		0,01
Sajt, túró	43,89	1/2+x	Kendermag	0,45		0,01
Égetett bor	25,90	1/2	Süveg	0,27		0,04
Rizskása	18,73	1/2	Liszt	0,20		0,04
Többféle áru egy összegben	18,27	0,40	Lenolaj	0,20		0,04
Tinó	15,20	0,33	Fémtárgyak	0,19	1/2	0,04
Ruházati tárgy	14,97	1/2	Mezőgazd. szersz.	0,13	1/2	0,04
Mézespogácsa	13,80		Kés	0,09		0,04
Posztó	13,34		Asztalos szersz.	0,07		0,04
Fűszeráru	12,57		„Koszoró”	0,04	1/2	0,04
Üveg	10,32	1/2	Nyereg	0,02		0,04
Pokróc	8,84	1/2	Istráng, gyepplő	5,15	+x	0,11
Tarisznya	6,27	+x	Faggyú	5,01		0,11

3. táblázat

*Árubehozatal Kolozsvár és Magyarország kereskedelmi kapcsolataiban
(1611–1637)*

Árufajta	Vámilleték (Ft, D.)	az összes %-a
Süveg	118,19 1/2	39,28
Vászon	64,49	21,43
Posztó	29,46 1/2	9,79
Fém	22,41	7,45
Bőr	14,14 1/2	4,70
Fűszeráru	10,00	3,32
Mezőgazdasági eszköz	9,95	3,31
Vegyszer	6,19	2,06
Disznó	3,88 1/2	1,29
Papíros	3,75	1,24
Fémtárgyak	2,91	0,97
Selyem	2,70	0,90
Búza	2,60	0,86
Rövidáru	2,52	0,84
Vegyesáru	1,71	0,57
Hal	1,14	0,38
Kés	0,97	0,32
Prémek	0,75	0,24
Ásványi anyag	0,60	0,20
Puskapor	0,45 1/2	0,15
Fegyver	0,40 1/2	0,13
Könyv	0,39	0,13
Köles	0,30	0,10
Úveg	0,30	0,10
Többféle áru egy összegben	0,30	0,10
Használati tárgyak	0,27	0,09
Rizs	0,09	0,03
Szalonna	0,03	0,01